

ВІД «ПРОСВІТИ» ДО КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ (З ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ЗАКАРПАТСЬКИХ УКРАЇНЦІВ У 1918–1939 РР.)

У 1918 р. Австро-Угорська монархія розпалася. У насичені політичними подіями 1918–1919 рр. закарпатські українці шукають свою подальшу долю. У листопаді–грудні 1918 р. під синьо-жовтими прапорами проходять з'їзди народних рад у Любовні, Сваляві, Мараморош Сигеті. 21 січня 1919 р. Всенародний конгрес Русинів у Хусті проголошує волю народу Закарпатської України до возз'єднання з Великою Україною. В той же час 19 листопада 1918 р. у Скрентоні, США, американські русини віддають перевагу включенню Закарпаття до Чехословацької республіки. Трагічні події у 1918–1919 рр. перешкодили злуці Закарпаття з Україною, отже у життя був втілений чехословацький варіант, найоптимальніший у тих історичних і політичних умовах.

Сьогодні, з відстані років, аналізуючи різні ділянки суспільного життя, можна стверджувати, що, незважаючи на політику чехізації і підтримку урядом ЧСР в кінці 20-х – поч. 30-х років москвофільства, включення Закарпаття до Чехословацької республіки (під назвою Підкарпатська Русь) було зміною на краще, відіграло у відродженні духовності і культури та національної свідомості нашого народу, порівняно з попереднім мадярським режимом, позитивну роль. Про це свідчить і діяльність першого у краї справді народного культурно-просвітницького товариства «Просвіта», яке стало тим чинником, що від самого початку обрав шлях демадяризації інтелігенції і духовенства, боротьби проти москвофільства на базі духовно-культурного піднесення і національно-політичного освідомлення широких верств суспільності Закарпаття.

Що «Просвіту» чекає нелегка праця, засвідчили вже перші

озброєні палицями, у недостойній формі, шляхом погроз, крику і свисту зірвали зібрання, на яке з'їхалися посланці з усього краю. 9 травня збори продовжили свою роботу у тому ж залі будови жупанату в Ужгороді, але вже без злих духів народного відродження. 119 делегатів одностайно проголосили створення крайового товариства «Просвіта», затвердили статут організації, обрали голову, головну раду (головний віділ) і т.д. Головною метою діяльності товариства, як це підкреслювалося у його статуті, було культурне і економічне піднесення підкарпатського руського народу, насамперед виховання його в моральнім і патріотичнім дусі. Обраний головою товариства адвокат Юлій Брацайко, який незмінно очолював «Просвіту» до її ліквідації угорськими властями у 1939 році, підкреслив, що сила і воля народу завжди будуть за тими, хто опиратиметься на мову народу і його традиції: «Ми хочемо рідну мову, ту дитину народу, занедбану, худобну та обдерту чужинцями, обхарити, приодіти та вивести в люде, щоби вона росла та нам допомагала». Цьому, народовецькому напрямкові своєї діяльності «Просвіта» була вірна і саме опертя на народну мову, традиції духовності і культури забезпечували її успішну працю.

Різні напрямки «Просвіти» очолили такі визначні громадсько-культурно-політичні діячі, педагоги і вчені, як о.А.Волошин, брати Ю. і М.Брацайки, о.Вас.Гаджега, А.Штефан, І.Панькевич, П.Яцко, о.В.Желтвай, С.Ключурак, М.Долинай, О.Маркуш, В.Гренджа-Донський, П.Кукуруза, а в різних місцевостях краю – І.Грига, Л.Дем'ян, І.Ігнатко, Ю.Добей, М.Світлик, В.Опаленик, П.Петричко, І.Гриць, В.Лацанич, І.Романченко, Д.Митрович, В.Йосипчук, Ю.Шерегії, Ф.Повхан, Ф.Шимоновський та інші, свідомо учительська молодь, яка виходила насамперед зі стін Ужгородської учительської чоловічої та жіночої семінарій, Ужгородської гімназії, Мукачівської торговельної академії, Берегівської гімназії, а також частина греко-католицького духовенства, яка об'єднувалася навколо А.Волошина, В.Гаджеги, В.Желтвая, В.Лара та інших (серед них варто згадати Д.Поповича,

Ю.Станинця, С.Сабола, К.Феделеша, О.Хіру, Т.Скибу, В.Балтовича, Л.Міня).

Головним напрямком освідомлюючої праці товариства стало заснування по всьому краю читалень, а при них – курсів по подоланню неграмотності, драматичних гуртків, хорових колективів, спортивних організацій, спілок об'єднань господарського характеру. Створити читальню в селі було нелегко. Більшість селян не розуміли, що може їм дати читальня і товариство «Просвіта» в цілому. Але, завдяки наполегливій роз'яснюючій роботі того, що просвіта веде до добробуту народу, до його духовного і економічного піднесення, читальні поступово виникають по всьому краю. Цьому в значній мірі сприяло і те, що при них створювалися кооперативи, кредитні і споживчі товариства, ветеринарні, виноградарські, городницькі, рільницькі, бджільницькі та інші курси, гуртки молодого газди тощо, читались лекції, у тому числі й господарського характеру – з досвіду сільськогосподарської праці у передових країнах Європи і т.д. У користі таких об'єднань селяни переконалися самі і чим далі – тим більше горнулися до «Просвіти». Це, у свою чергу, дозволяло успішніше проводити і культурну, національно-освідомлюючу працю. На думку А.Волошина, у перші п'ять років своєї діяльності «Просвіта» виконувала близько 90 відсотків усієї позашкільної культурно-просвітницької освідомлюючої праці та спричинилася у значній мірі до поширення національної свідомості, до усунення рабського духу та піднесення морального, культурного та господарського рівня нашого народу.

Незважаючи на постійні перешкоди з боку урядових чинників при затвердженні статутів, фінансові труднощі та протидію заснованого у 1923 році русофільського Общества ім.О.Духновича, керівники якого, спекулюючи на імені видатного просвітителя, баламутили свідомість людей ідеями «русскости», внаслідок чого частина читалень переходила на бік цього общества, нерідко нечесним способом, організаційна

структура «Просвіти» зміцнювалась і на 1936 рік включала, крім централі, 13 філій і 234 читальні – всього 248 структурних одиниць, з них 9 структурних одиниць знаходилось на терені Пряшівщини, у Празі, Братиславі та інших місцевостях. На день проведення Всепросвітянського з'їзду в Ужгороді 17 жовтня 1937 р. при філіях і читальнях «Просвіти» нараховувалось 135 театральних гуртків, 94 хори, 44 спортивно-молодіжні організації, 12 духових оркестрів, близько 16,5 тис. членів товариства.

Важливе місце в діяльності «Просвіти» посідала організація по всьому краю культурних заходів і масових акцій, у яких гартувалася національна свідомість і воля широких народних мас Закарпаття. Це, зокрема, щорічні дні і вечори пам'яті Т.Шевченка, О.Духновича, зльоти молоді, збори і з'їзди, походи і маніфестації, мітинги і спортивні змагання, національно-культурні свята і т.д. Ці заходи відбувалися із залученням великої маси людей, під національними синьо-жовтими прапорами, що їх з тієї чи іншої нагоди посвячували греко-католицькі священники. Велелюдні зібрання, маніфестаційні походи під синьо-жовтими прапорами проходили в містах і селах: Ужгород, Мукачево, Рахів, Хуст, Великий Бичків, Ясіня, Косівська Поляна, Перечин, Тур'ї Ремети, Великий Березний, Волове, Верхні Ворота, Кальник та інших місцевостях краю.

Могутній поштовх українському національному життю Закарпаття дав Всепросвітянський з'їзд в Ужгороді 17 жовтня 1937 року, у маніфестаційному поході та мітингу якого взяло участь близько 15 тисяч свідомих закарпатських українців, які репрезентували понад 300 поселень краю. Учасники походу несли 128 синьо-жовтих прапорів, тисячі малих прапорців, 190 таблиць з назвами сіл, 10 стандартів; на чолі походу йшло 25 греко-католицьких священників. Учасники з'їзду одностайно проголосили: «Ні русифікації! Ні московській мові і московським підручникам у наших школах! Немає тут ніяких

«русских», немає тут двох народів, є лише один народ – український! Закарпаття є і буде українським!»

Подвижницьку працю здійснило товариство під час будівництва в Ужгороді Народного Дому «Просвіти» – національно-культурного центру української суспільності краю, посвячення і урочисте відкриття якого відбулося 7 жовтня 1928 року. На палату руської (української) культури, «пам'ятник народного воскресіння», як його називали у колах просвітян, пожертви надходили від окремих осіб, організацій, установ, спілок, товариств, сільських громад, освітніх закладів, учителів і урядовців, селян і робітників, духовенства і лікарів, студентів і навіть школярів. На велелюдному відкритті Народного Дому голова товариства Юлій Брацайко сказав: «Ми працюємо серед дуже тяжких обставин. Ми, значить тота мала частка нашого великого руського (українського) народу, яка належить до ЧСР, остали дуже позаду в культурному розвитку і коли хочемо догнати у розвитку інші народи, то мусимо цілу енергію нашу посвятити культурному і господарському піднесенню наших русинів. Ми під сим зглядом зробили, що було в наших силах. Поступ у всіх галузях народного життя є результатом тої нашої невтомної культурної і господарської праці, красним результатом того є і одкриття нашого Народного Дому. Пожадало воно великі жертви, великі труди, але все ж таки наші мрії здійснилися і вдалося довершити на наші міри велике діло та поставити імпозантний дім для нашої народної культури».

А промовець на святковій академії з цієї нагоди Августин Волошин розкрив значення Народного Дому у розвитку культури закарпатських українців та їх духовного відродження: «...стоїмо лише на початку культурного пробудження, ще ми далеко від того, щоби хвалитися свідомістю широких народних мас, знаємо, що не так легко одродитися народу, котрий так глибоко був притоптаний, знищений культурно і матеріально; знаємо, що ще велика праця стоїть перед нами. Але днешне свято наповнює нас надією, що сей дім культури буде в тій

роботі центром об'єднання всіх сил народної культури. Най знає кожний русин, що в престольнім городі Підкарпатської Русі стоїть вже палата руської культури, вибудована працею своїх синів з поміччю своїх братів. Най знає кожний русин, куди має звернутися, якщо в селі своїм хоче основати читальню, народний хор, кружок, купити добру книжку, мелодії своїх народних пісень або твори руської сцени. Але, брати солодкі, сей народний дом лиш в том случаї буде серцем народної культури, если буде вірним нашому народному генійови, если буде служити правдивій просвіті, котра веде до Бога і до розвивання народного язика. Наш народний дом лиш так буде підносити нашу культуру, если буде дійсно народним. Если не будеме все лиш од правительства чекати, але самі спричинимося до розвивання його, если щиро підопреме красні його задачі нашою працею і нашим щирим жертволюбієм. Розносить дорогоцінний скарб культури під кожную руську стріху. Культурна боротьба меж різними напрямками най не ослаблює Вашу охоту до праці, але най вас заохочує до благородного суперництва! Не нарікайте, що народ бідний, але робіть, щоби був культурний, тоді буде і матеріально щасливішим!» Десять років вірою і правдою служив Народний Дім правдивій просвіті, був головною оселею українства краю, а з листопада 1938 р. і донедавна використовувався спочатку мадярською, а відтак комунорадянською владою не за призначенням. З листопада 1991 р. «Просвіта» увійшла в свій Народний Дім.

Значну працю здійснила «Просвіта» щодо збору і популяризації пісенних скарбів Закарпаття, заснування знаменитого Руського (українського) національного хору, збирання для національного музею пам'яток історії, культури і природи краю (всього було зібрано понад тисячу музейних експонатів), в організації при Народному Домі в Ужгороді поважної бібліотеки, фонд якої у 1938 р. нараховував 8 тис. книжок, а всього в читальнях «Просвіти» було близько 40 тис. українських книжок. За час своєї діяльності товариство видало 150 книжок і брошур українською мовою тиражем 450 тис.

примірників. Серед них – художні твори, історичні праці, книжечки господарського характеру, наукові праці тощо, зокрема твори Т.Шевченка, О.Духновича, С.Руданського, О.Олеся, А.Волошина, А.Крालицького, В.Гренджі-Донського, О.Маркуша, Л.Дем'яна, І.Невицької, М.Підгірянки, В.Пачовського, К.Феделеша та інших. Особливою популярністю серед народу користувалися щорічні календарі «Просвіти», часописи «Пчілка», «Просвіта», «Світло» та інші.

Визначний вклад у розвиток культури та національне освідомлення закарпатських українців вніс перший у краї український професійний театр – «Руський театр товариства «Просвіта» в Ужгороді», святкове відкриття якого відбулося 15 січня 1921 року. Видатну роль у його становленні і діяльності відіграли Микола Садовський, Роман Кирчів, Михайло Біличенко, Марія Приємська, Валентина Іванова, Спиридон Черкасенко, Олександр Загаров, Федір Базилевич, Микола Аркас та інші. Театр за неповні 10 років існування дав понад 1200 вистав, переважно української класики, які мали великий вплив на формування національних почуттів, оскільки сцени з життя і побуту інших регіонів України були близькими для закарпатських українців. Традиції просвітянського театру були продовжені у 30-ті роки, зокрема українським театром «Нова сцена» у Хусті під керівництвом Миколи Аркаса, Юрія Шерегія, Євгена Шерегія, Володимира Лібовицького та інших.

Видатну роль відіграла «Просвіта» в науковому вивченні Закарпатської України. З 1922 по 1938 роки за редакцією насамперед Івана Панькевича, а також Василя Гаджеги, Августина Волошина, Володимира Бирчака видано 14 випусків (у 12 томах) Наукового збірника товариства «Просвіта», який був не тільки найповажнішим науковим виданням на Закарпатті міжвоєнного періоду, але й за всю історію краю, включно з нинішнім днем. В написанні окремих статей з історії, етнології, культури Закарпаття до збірника взяли участь визначні українські вчені Володимир Гнатюк, Філарет Колесса, Степан

Рудницький, Василь Сімович, Михайло Возняк, Володимир Січинський, Іван Панькевич, Олександр Мицюк, Володимир Залозецький. Капітальні праці з історії Закарпаття друкував у збірнику Василь Гаджега, пробували свої сили молоді вчені Микола Лелекач, Федір Потушняк та інші.

Сьогодні, з відстані історії, можна об'єктивно оцінити роль і значення товариства «Просвіта» в національно-культурному відродженні Закарпатської України. А роль і значення цього історичного товариства у розвитку культури і науки, поширенні освіти і знань, вихованні національної свідомості і національної гідності в умовах чужої держави є без перебільшення визначною. Нині ми можемо також упевнено стверджувати, що без діяльності потужного на закарпатоукраїнських землях товариства «Просвіта», без щоденної самовідданої праці просвітян, їх неупинних і невтомних зусиль в утвердженні і поширенні поміж широкими верствами суспільної національної свідомості ми не мали б ні триумфальних виборів до Союму Карпатської України 12 лютого 1939 р., ні безприкладного в історії засідання Союму Карпатської України 15 березня 1939 р., ні повторення карпатськими січовиками і студентською молоддю героїзму і трагедії Крут – на Красному полі під Хустом та в інших місцевостях Карпатської України, ні чисельної молоді порослі, яка пізніше у важких умовах мадярського, а відтак тоталітарного режимів на материнській землі та в країнах поселення українців у всьому світі усіма доступними засобами боролась за майбутнє України, за її незалежність і соборність.

Утворення Карпато-Української держави – результат багаторічної діяльності українських патріотичних сил у всіх сферах суспільно-політичного і національно-культурного життя. Однак, не можемо не вказати, що короткочасне існування автономного, а згодом самостійного Закарпаття співпало з гострою політичною кризою в Центральній Європі, яка мала місце напередодні Другої світової війни. Закономірно, що міжнародний фактор робив свій відбиток на суспільно-політичні

процеси, які відбувалися в Європі взагалі, Чехословаччині та Закарпатті – складовій її частині, зокрема. Незважаючи на складність тогочасної міжнародної обстановки, Закарпаття вибороло автономні права й будувало свою державність у союзі з чехами і словаками.

11 жовтня 1938 р. сформувався перший автономний уряд Підкарпатської Русі, який очолив А.Бродій – лідер русофільського напрямку в краї. Міністрами були призначені Е.Бачинський і Ю.Ревай. Слідом за ними міністерську посаду зайняв С.Фендик, а А.Волошин та І.П'єщак стали державними секретарями. До першого автономного уряду ввійшло четверо представників русофільського і двоє – українського напрямку. Автономний уряд А.Бродія встиг провести три засідання (15, 18, 22–23 жовтня 1938 р.). Досить швидко з'ясувалось, що А.Бродій вже тривалий час працював на Угорщину під кличкою «Берталон». Чехословацька контррозвідка уважно стежила за його антидержавною діяльністю. 26 жовтня 1938 р. А.Бродій був заарештований за порушення «Закону про охорону республіки».

Після арешту А.Бродія новим прем'єр-міністром Підкарпатської Русі чехословацький уряд призначив А.Волошина – лідера українського напрямку в краї. Він у присутності міністра Е.Бачинського, чеського генерала О.Сватека і віце-губернатора краю О.Бескида склав присягу на вірність Чехословацькій республіці. У виголошеній 26 жовтня 1938 р. промові А.Волошин заявив, що забезпечить «народом Підкарпатської Русі їх культурні, національні та господарські здобутки... без різниці національної чи релігійної». 27 жовтня в газеті «Нова свобода» було опубліковане звернення Української Народної Ради «До всіх українців по цілому світі! До всіх українських партій, організацій, груп, товариств в Галичині, Буковині, Бессарабії, Наддніпрянській Україні, Канаді, Сполучених Державах Америки і взагалі до українців, де б вони не проживали», яке свідчило про чітку українську спрямованість уряду А.Волошина: «Ми віримо, – говорилося у зверненні, – що

великий 50 мільйоновий український народ підійме й надалі своє велике слово і не допустить, щоб наші віковічні вороги накладали на нас пута, знов садили нас в тюрми». Це звернення було розцінене українцями, зокрема в Галичині, як заклик до допомоги. Почалися масові демонстрації у Львові, Станіславові, Коломиї. Були зафіксовані перші нелегальні переходи кордону.

20 січня 1939 р. уряд Карпатської України, виконуючи розпорядження празького уряду, розпустив всі політичні партії, які діяли на теренах краю. Приймавши таке рішення, А.Волошин дав дозвіл «заложити політичну партію під назвою «Українське Національне Об'єднання (УНО)». 24 січня був іменований центральний провід УНО, який очолив голова УЦНР Ф.Ревай. Інші керівні посади в партії були поділені таким чином: М.Тулик – заступник, А.Ворон – генеральний секретар, В.Гренджа-Донський – редактор преси УНО, В.Комаринський – референт пропаганди, М.Бабота і М.Бандусяк – контролери, А.Штефан, М.Бращайко, І.Невицька, С.Росоха, Ю.Пазуханич, М.Долинай, С.Клочурак, В.Лар, Д.Німчук, М.Марущак, Д.Попович, І.Климчуш, М.Гупаловський – члени центрального проводу УНО. Утворення УНО свідчило про те, що уряд Карпатської України не зміг повністю відмовитись від існування партій. По-друге, це свідчило про певну самостійність української влади, яка розпорядженням про утворення УНО порушувала попередні рішення празької влади.

Уряд Карпатської України і УНО максимальну увагу приділяли виборам до Союму, які були призначені на 12 лютого 1939 р. Очевидець писав, що «результат недільних виборів... був так звичайно успішний і для українського народу та українців взагалі корисний, що заскочив своєю несподіванкою не тільки ворогів, але й приятелів Карпатської України». Із 92,5 відсотків населення, що взяли участь у виборах, 92,4 відсотки проголосували за УНО. Вибори пройшли на високому рівні без значних порушень, а їх наслідки є всі підстави вважати достовірними. Бюлетень Пресової Служби Карпатської України

так передав враження німецького журналіста: «Мені доводилося переїжджати через багато сіл, в яких маяв білий прапор (тобто, 98 відсотків проголосувало за УНО – М.В., П.Ф.). Я бачив, як селяни з захопленням в очах дивилися на той шматок полотна та гляділи на мене, немов би хотіли сказати: «Видиш нашу гордість, чужинце». Ви повинні гордитися національною свідомістю Вашого простолюддя». Свідчення очевидців переконують у великому політичному піднесенні, яке було під час виборів.

Необхідно відзначити, що цілий ряд населених пунктів віддали більшість голосів проти УНО. Зокрема, так зробили жителі сіл Іза, Гудя, Вербовець, Смоголовиця, Руські Комарівці, Великі Лазы, Буковець, Дусино, Пасіка, Вишня Розтока. Більше двох тисяч голосів проти УНО було зафіксовано в столиці Карпатської України – Хусті. Це є свідченням того, що люди могли вільно висловлювати свою думку. В той же час воно доводить, що українська ідея встановлювалася в безкомпромісній боротьбі протилежних одна одній сил.

Згідно з Конституційним законом №328 від 22 листопада 1938 р., що узаконював автономний статус краю, передбачалося проведення виборів і Сойму Карпатської України. В ньому так визначалися хронологічні рамки проведення першого українського крайового парламенту: «Сойм Карпатської України буде вибраний найпізніше в квітні 1939 р. та скликаний в місяць по виборах президентом республіки до міста, яке означить карпато-українська влада». Уряд А.Волошина планував відкриття Сойму провести в Рахові 2 березня 1939 р., однак президент ЧСР Е.Гаха сесії на той день не скликав. До цієї урочистої події була навіть випущена спеціальна поштова марка. Невдалою була також спроба провести відкриття Сойму 9 березня в Хусті. Е.Гаха дозволив скликати Сойм Карпатської України на 21 березня, але на прохання А.Волошина він змінив дату на 15 березня.

14 березня 1939 р. А.Волошин проголосив самостійність

Карпатської України, сповістивши про своє рішення Міністерство закордонних справ Німеччини. Представникові української влади при уряді Чехословаччини В.Шандору було запропоновано «виконати акт незалежності в Празі, а ми тут зробимо, що буде треба». На прийняття такого рішення, безперечно, вплинули фактори міжнародного характеру, зокрема, проголошення самостійності Словаччиною і вторгнення угорських військ на територію Карпатської України. Названі фактори свідчили про державний розпад ЧСР.

Шістьом засіданням Союму, які відбулися 15 березня, випала доля бути історичними, бо на них були прийняті історичної ваги документи – про незалежність, державний устрій, назву, мову, прапор, герб і гімн Карпатської України:

- §1. Карпатська Україна є незалежна Держава.
- §2. Назва Держави є Карпатська Україна.
- §3. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Союмом Карпатської України, на чолі.
- §4. Державна мова Карпатської України є українська мова.
- §5. Барви Державного прапора Карпатської України є синя і жовта, причому барва синя – горішня, а жовта – долішня.
- §6. Державним Гербом Карпатської України є дотеперішній красвий Герб: ведмідь у лівім червонім колі й чотири сині та три жовті смуги у правому півколі, і тризуб' Володимира Великого з хрестом на середньому зубі.
- §7. Державний гімн Карпатської України «Ще не вмерла Україна».
- §8. Цей закон обов'язує зараз од його прийняття.

Референтом даного законопроекту був адвокат М.Бращайко. Саме він був одним з ініціаторів возз'єднання Закарпаття з УНР в січні 1919 р. Його виступ був надзвичайно емоційний: «По тисячолітній неволі наша земля стала вільною, незалежною та проголошує перед цілим світом, що вона була, е і хоче бути Українською. І коли б навіть нашій молодій державі не суджено було довго жити, то наш край назавжди залишиться українським, бо нема такої сили, яка могла б знищити душу, сильну волю нашого українського народу».

Таємним голосуванням був обраний президент. Ним став Августин Волошин, за якого проголосували всі послы. Щойно обраний президент на Конституції склав президентську присягу: «Присягаю перед Всемогутнім Богом, що додержуватиму закони та свій президентський уряд виконуватиму за своїм найліпшим знанням і совістю». Обрання президентом Карпатської України Августина Волошина було закономірним. Народ любив Волошина, називаючи його своїм батьком. Люди склали вірші, присвячені йому:

Мадяр, поляк нам не брат,
Фенциківці – вон із хати,
Бродій хотів нас продати –
Зрадників не хочем мати.
Ми Волошина любім –
Працю, хліба дасть усім.

Сойм проходив у той час, коли угорська армія вже вторглася на територію Карпатської України. Головною силою, яка стала на перешкоді просуванню угорських гортистів у глиб країни була Карпатська Січ. То що ж являла собою Карпатська Січ? З одного боку – це спішно створена регулярна армія як зародок професійної, а з другого – це мало навчені і слабо озброєні люди, більшість з яких навіть не знала «азів» військової служби. Не можна не погодитися з очевидцем тих подій Дж.Кеннаном, який назвав Карпатську Січ напіввійськовою організацією. Що ж стосується її командного складу, то це були

досвідчені кадрові військові, здебільшого вихідці з Галичини.

Чи могла ця армія, яка за різними даними нараховувала від 2 до 5 тисяч вояків, протистояти добре озброєній і переважаючій її кількісно армії гортистської Угорщини? Безперечно, що ні. Однак опір агресору було учинено, причому досить сильний. Уже один той факт, що угорська армія якихось 20 кілометрів до Хуста просувалася понад добу, свідчить про це. Кривавий бій з угорськими військами відбувся 15 березня біля Копані на Красному Полі. Загарбники не чекали такої сильної відсічі з боку молодих юнаків, які під керівництвом свого вчителя Голоти до останнього патрона утримувалися на займаній позиції. Після поразки українських захисників на Красному Полі моторизовані відділи фашистів трошили гусеницями напівозброєних і майже без набоїв юних патріотів без жалю і найменшого докору сумління...

Отже, затримавши ворога майже на добу, карпатські січовики дали можливість Союму проголосити незалежність Карпатської України і звернутися до всієї світової громадськості. Повідомлення про цей бій з'явилися на сторінках газет цілого світу, що викликало величезний резонанс. Симпатії світової громадськості були виключно на боці захисників Карпатської України. Угорщина в очах демократичних країн постала агресором молодій українській державі.

Незважаючи на короткочасність свого існування, саме виникнення Карпатської України як держави ще раз продемонструвало перед усім світом, що на Закарпатті живуть українці, які бажають мати свою державність разом з своїми братами з Великої України. Це підтверджується «Проголошенням Всеукраїнської Ради до всього українського народу», прийнятому 10 лютого 1939 р.: «Народе Український... кріпко віримо, що у новім великім бою нація Українська героїчно переможе і стане твердою стопою на тисячолітніх горах Золотоверхого, сонцем свободи осяяного, святого Києва!» Червоною ниткою ідея соборності всіх українських земель

проходить у меморандумі від 24 жовтня 1938 р. «Карпатська Україна, – говориться в ньому, – складова частина території українського народу. Тому її населення усвідомлює свої обов'язки, що постають перед ним у даний момент не лише стосовно своєї країни, але також стосовно всього українства». Однак, цим справедливим прагненням не суджено було збутися.

Національно-визвольну боротьбу закарпатських українців наприкінці 30-х років високо оцінив Вікентій Шандор: «Проголошення повної незалежності Карпатської України було важливим державно-політичним актом, хоч не мало міжнародного визнання, бо на це не було часу. Воно було найвищим проявом волі населення, згідно з правом на самовизначення, яке належить українському народові так, як і панівним державотворчим народам. Це стосується всіх українських земель і всього українського народу».

Отже, наприкінці 30-х років Карпатська Україна виявилася єдиною, де проживала невелика гілка українського народу, яка проголосила свою незалежність і заявила про бажання жити державним життям. Такої можливості не мали ні українці, які перебували у складі СРСР, ні українці під владою Польщі та Румунії. Однак, вони дивилися на Карпатську Україну як на територію, де робиться відчайдушна спроба відновити українську державність. Виходячи з цього, необхідно розцінювати утворення Карпато-Української держави як другий, після визвольних змагань 1917–20-х років, етап у боротьбі за створення українського державного утворення на окремо взятій українській території.

Микола ВЕГЕШ,

директор науково-дослідного інституту Карпатознавства УЖДУ,
доктор історичних наук;

Павло ФЕДАКА,

голова Закарпатського крайового товариства «Пр о с ві та»,
кандидат історичних наук.